

yal bilimci gibi yoğun araştırmalar yaparak kendi bağımsız düşünce sistemini kurmaya çalıştı. Başlangıcından itibaren Osmanlı tarihi boyunca Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yapısını Asya Tipi Üretim Tarzı modelinden faydalanarak değerlendirirken yer yer onu eleştirmekten de çekinmedi. Yaygın tarih görüşünün dışında kalan bazı önemli fikir adamlarının eserlerini dikkatle inceledi. Hayatı boyunca tepeden inme bir Batıcılığa karşı çıkararak bunun üst yapıyla halkın arasını açtığını söyledi ve rastgele Batılılaşma hareketleriyle kendi tarihimizden uzaklaşmayı sert biçimde eleştirdi. Yerli düşünceye yönelmekle beraber tahlillerinde din olgusuna hemen hiç önem vermedi. Eserlerinde dinî kurumları, özellikle dejenere olmuş din adamlarını olumsuz bir faktör olarak gösterdi. Ancak gerek bir kısım romanlarında ve çeşitli yazılarında gerekse sohbetlerinde Türkiye'nin yıllardır bir nevi tabu haline getirilmiş, tartışılmaktan sakınılan Osmanlı tarihi, Türkiye'nin Batılılaşma macerası, Cumhuriyet'in doğruları ve yanlışları, halkçılık meselesi gibi birtakım tarihî ve sosyal meselelerini cesaretle tartışma ortamına getirmiştir. Bu davranışıyla Kemal Tahir bazı çevrelerce aşırı şekilde övülmüş, bazılarınca da sert biçimde eleştirilmiştir.

Ölümünden uzun bir süre sonra yayımına başlanan ve sohbetleriyle kitap haline getirilmemiş notlarından hazırlanan on beş cilt hacmindeki "Notlar" dizisinde *Sanat Edebiyat* (I, II, III, 1989; IV, 1990); *1950 Öncesi* (I, II, 1990); *Roman Notları* (I, 1990; II, III, 1991); *Osmanlılık/Bizans* (1992); *Batılılaşma* (1992); *Çöküntü* (1992); *Sosyalizm, Toplum ve Gerçek* (1992); *Kitap Notları* (1993); *Mektuplar* (1993) adlı kitaplar çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, İstanbul 1979; Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul 1960, s. 183-187; *Beş Romancı Tartışıyor* (haz. Turhan Tükel), İstanbul 1960; Tahir Alangu, *Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman*, İstanbul 1965, III, 445-499; Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*, İstanbul 1968; *Türk Romanı: Açıkoturum* (haz. Mehmet Seyda), İstanbul 1969; Naci Çelik, *Romanda Hesaplaşma*, Ankara 1971, s. 64-67, 124-129; Aytekin Yakar, *Türk Romanında Millî Mücadele*, Ankara 1973, tür.yer.; M. Hulûsi Dosdoğru, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, İstanbul 1974; İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, İstanbul 1979; İskender Özsoy, *Kemal Tahir Kaynakçası*, İstanbul 1979; Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara 1988, tür.yer.; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1989, s. 188-189; Cevdet

Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul 1990, III, 152-185; Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1990, II, 130-181; Kemal Kahraman, *Türkiye'nin Boyun Ağrıları*, İstanbul 1990, s. 57-67; Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İstanbul 1991, s. 174-193, 199-207; Halit Refiğ, *Gerçeğin Değişkenliği*, İstanbul 2000, s. 9-37; a.mlf. – Mustafa Kutlu, "Demir, Kemal Tahir", *TDEA*, II, 231-235; "Kemal Tahir İçin", *Türkiye Defteri*, sy. 6, İstanbul 1974; Ramazan Gülemdam, "Batılılaşma Karşısında Yerli Bir Romancı: Kemal Tahir", *Dergâh*, IX/109, İstanbul 1999, s. 9-11, 22; a.mlf., "Geleneksel Anlatım Tarzının 'Devlet Ana'daki Yansımaları", a.e., IX/111 (1999), s. 8-10, 22; Atilla Özkinirli, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, III, 742-744; "Kemal Tahir", *ABR*, XVIII, 353-354; "Kemal Tahir", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, II, 495-498.

KEMAL KAHRAMAN

KEMAL ÜMMÎ

(کمال امی)

(ö. 880/1475)

Mutasavvıf - şair.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Asıl adı İsmâil olup tahsil görmeden yetiştiği için şiiirlerinde Ümmî Kemal mahlasını kullanmıştır. Şeyh Mehmed Bedreddin'in dervişlerinden ve Cemâl-i Halvetî'nin tekke arkadaşlarından olduğu rivayet edilir. Bazı metinlerde Kemal Bey olarak da zikredilen şairin mensuplarına Kemâlîler denir. Divanındaki bir şiirinden Halvetî tarikatına mensubiyeti ve şeyhinin Ubeydullah Hâmid olduğu öğrenilmektedir. Necla Pekolcaş bu zatın somuncu Baba diye bilinen Ebû Hamîd Aksarâyî olduğunu bildirir ("Yazma Bir Mecmua", *TM*, III [İstanbul 1953], s. 356-357). Kemal Ümmî diğer bir şiirinde Hâce Ali Sultan'dan söz eder ki M. Fuat Köprülü, bu zatın Cemâziyelevvel 832'de (Şubat 1429) ölen Şeyh Alâeddin Ali Erdebîlî olduğunu belirtmektedir (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 361). Latîfi ise onun, Nesîmî gibi Sultan Şücâ Tekkesi şeyhi Baba Sultan'ın bedduasını alarak asılmak suretiyle idam edildiğine dair bir rivayet nakleder (*Tezkire*, s. 286).

Kemal Ümmî'nin yaşadığı ve öldüğü yer hakkındaki bilgiler de birbirini tutmamaktadır. Latîfi ve Âlî Mustafa Efendi onun Karaman'ın Lârende kasabasından olduğunu, müridlerinden menâkıbını yazan Âşık Ahmed ise Horasan'dan geldiğini söyler (bk. bibl.). Diğerlerine nazaran daha eski olan bu kaynağa göre Kemal Ümmî, Anadolu'ya gelince Bolu çevresin-

deki Aladağ ve Bozarmut civarında yaşamış, Bolu halkını irşada çalışmış, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sevgi ve ilgisine mazhar olmuştur. Âşık Ahmed, Kemal Ümmî'nin Bolu'da medfun bulunduğunu ve üç oğlu olduğunu bildirerek bunlardan Cemal ve Sinan ile alâkalı hikâyeler de anlatmıştır. Onun Bolu ile ilgisi Müstakimzâde Süleyman'ın yanı sıra zamanımızda Ali Vâhit, William Hickman (*Turcica*, XIV [1982], s. 155-167) ve İsmail Ünver tarafından da söz konusu edilmiştir. Öldüğü yer ve mezarı hakkında başka rivayetler de vardır. Bursalı Mehmed Tâhir, Karaman ile birlikte Manisa'da da Kemal Ümmî adına bir mezar olduğunu kaydeder. Abdülbaki Gölpinarlı, Muğla'da tekkesi ve mezarı bulunan Seyyid Kemal ile onun aynı kişi olması ihtimalini düşündürecek bir kayda dikkat çekerse de (*Diuan Şiiri*, XV-XVI. *Yüzyıl*, İstanbul 1954, s. 11) daha sonra Nihad Sâmi Banarlı gibi Niğde Mevlevîhânesi'nde gömülü bulunduğu rivayetine temas eder (*Mevlânâ Müzesi Yazmaları Kataloğu*, Ankara 1972, III, 270). Anadolu'da, sevilen mutasavvıfların çeşitli yerlerde kabirlerinin bulunduğu inancına ve geleneğine bağlanarak Kemal Ümmî'nin adına da birçok makamın izâfe edilmesi tabiidir. Ancak şeyhinin Lârendeli olması dolayısıyla da bir süre burada kalmış olmalıdır. Son durağının ise Bolu olduğu yapılan araştırmalar neticesinde anlaşılmıştır.

William Hickman, Hacı Bayram ve Eşrefoğlu'yla beraber Kemal Ümmî'nin de Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin (ö. 735/1335) kurduğu tarikatın Anadolu'daki takipçileri olduğunu öne sürmekteyse de (*Turcica*, XIV [1982], s. 155-167) eserlerinde bunu açıkça destekleyen unsurlara rastlanmamaktadır.

Şiiirlerinde Sünnî akîdenin dışına çıkmayan Kemal Ümmî'nin manzumelerini iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta tevhid, münâcât ve na'tlar, ikinci grupta ise nutuk tarzı dinî ve tasavvufî telkinlerde bulunan şiirler yer alır. İkinci gruptaki şiirlerde temel düşünce mutlak yaratıcıya kavuşmaktır. Bunun yolu olarak da "ölümünden önce ölmek" prensibi gösterilir. Kemal Ümmî'nin şiirlerindeki dil ve ifade tarzında da yine bu iki grup şiirine göre farklılık vardır. Birincilerde Arapça ve Farsça sözlerle yüklü ağır bir dil kullanılmışken ikinci grup manzumelerde Türkçe kelimeler ve sade bir söyleyiş hâkimdir. Onun bazı beyitleri hikmetler ve özdeyişler, bazıları da nazma çekilmiş atalar sözü halindedir.

KEMAL ÜMMÎ

Eserleri. 1. *Divan*. Çeşitli kütüphanelerde yirmi yedi yazması tesbit edilen divan nüshalarından (Yanpınar, s. 34-35) on dokuzu bir makalede tanıtılmıştır (Hickman, *JTS*, III [1979], s. 197-207). *Câmiu'n-nezâir ve Câmiu'l-meânî* gibi şiir mecmualarında da çok sayıda şiiri yer alan Kemal Ümmî'nin muhteviyatça en zengin divan nüshasında (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3357) yedisi mesnevi olmak üzere 140 şiiri bulunmaktadır. Divandaki yedi tevhidle biri 161 beyitlik bir mesnevisi diğeri on sekiz dörtlükten oluşan iki münâcâtı üzerinde Ahmet Yanpınar tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). 2. *Kırk Armağan*. Bazı divan nüshalarında yer aldığı gibi müstakil nüshası da bulunan eser yaklaşık 200 beyitlik bir mesnevi olup ölüm hakkındaki bir hadisin şerhinden ibarettir. Abdülkadir Karahan bunu kırk hadis tercümesi olarak tanıtmıştır (*İslâm-Türk Edebiyatlarında Kırk Hadis Toplama Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul 1954, s. 146-149). Vasfi Mahir Kocatürk şairin bu eserini ömrünün sonlarına doğru yazdığını söyler. Menziller halinde kaleme alınan mesnevide ölüme hazırlanan sâliklerin sahip olması gereken özellikler on menzilde dört armağandan meydana geldiği için kitap *Kırk Armağan* adını almıştır. 3. *Risâle-i Vefât*. Ölmek üzere olan bir kişinin son anları ile mezardaki hallerini anlatan ve amel-i sâlih tavsiyesiyle sona eren bu küçük mesnevi *Kırk Armağan*'ı tamamlar niteliktedir. Bilinen yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Nihad Tarlan, nr. 71/2, vr. 20^a-23^a). 4. *Risâle-i İmân*. İman ve ibadete ait çeşitli hususları konu alan bu küçük mensur risâlenin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki bir mecmuanın içindedir (Hazine, nr. 178, vr. 98^a-108^b). Eserde başta namaz olmak üzere ibadetlerin ihlâsla yapılmasının faydaları anlatılmakta, âhirete imanla gitmek için bunların önemli olduğu vurgulanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Ahmed, *Menâkıb-ı Kemal Ümmî*, Millet Ktp., Ali Emiri Efendi, Manzum, nr. 1323/1; Latîfî, *Tezkire*, s. 286; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, II, 243; Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 56^a; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 372^a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 152; *Bolu Livâsı Salnâmesi*, Bolu 1334, s. 455; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Ktp., nr. 611, II, 1226; TYDK, I, 28-31; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 96-97, 319; İsmail Ünver, *Kemâl Ümmî Divanı ve Türkçe Sözcük Dizini* (mezuniyet tezi, 1968), AÜ DTCF; a.mlf., "Kemal-i Ümmî", *Bolu İli Halk Edebi-*

yatı Sempozyumu, Bolu 1986, s. 21-28; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 508; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 438; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1974, s. 282-283; *TÜYATOK*, 34/1, s. 16; Ahmet Yanpınar, *Kemal Ümmî Divanında Münâcaat ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tesbiti* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-35; Ali Vâhit, "Kemâl Ümmî Hakkında", *Halk Bilgisi Haberleri*, sy. 31, İstanbul 1933, s. 212-215; Muharrem Ergin, "Câmi'u'l-me'ânî'deki Türkçe Şiirler", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 542; W. C. Hickman, "Who was Ümmî Kemal?", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, IV-V, İstanbul 1976-77, s. 57-82; a.mlf., "On The Manuscripts of The Divan of Ümmî Kemal", *JTS*, III (1979), s. 197-207; a.mlf., "Ummi Kemal in Anatolian Tradition", *Turcica*, XIV, Paris 1982, s. 155-167; İskender Pala, "Kemal Ümmî", *TDEA*, V, 271-272.

İSMAIL ÜNVER

KEMÂLEDDİN BEY, Mimar (1870-1927)

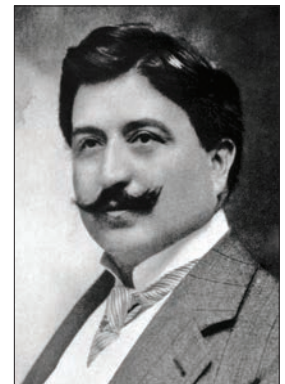
Osmanlı Devleti'nin sonları ile
Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında
eser veren Türk mimarı.

İstanbul Acıbadem'de doğdu. Babası deniz subayı Ali Bey, annesi Sadberk Hanım'dır. Aynı semtte bulunan İbrâhim Ağa Mektebi'nde ilk eğitimine başladı. Babasının görevi dolayısıyla 1880 yılında Girit'e gitti ve 1881'de Suda Tersanesi'ndeki özel okula devam etti. Ertesi yıl ailesiyle birlikte İstanbul'a dönünce Şehzadebaşı'nda yeni açılmış olan Şemsülmaarif'te orta öğrenimini tamamladı. Numûne-i Terakkî'de lise eğitimi gören Kemâleddin, burada matematik hocası Mehmed Nâdir Bey'den etkilenecek mühendis olmaya karar verdi. 1887'de girdiği Hendese-i Mülkiyye Mektebi'ne ikinci sınıftan başladı ve 1891 yılında buradan mezun oldu. Öğrenimi sırasında 21 Mayıs 1888 tarihinde sanayi madalyası alan Kemâleddin Bey, A. Jasmund'un mimari derslerine özel bir önem verdi. Mezuniyetinden sonra bu hocanın yardımcılığına tayin edildi ve dört yıl bu görevini sürdürdü. Bu yıllarda Budapeşte ve Viyana'ya gitti, özel bir mimari büro açarak İstanbul'da birkaç konak ve köşkünü inşaatını gerçekleştirdi.

1895 yılında hocası Jasmund'un önerisiyle devlet tarafından mimarlık eğitimi için Almanya'ya gönderildi, iki yıl Berlin'de Charlottenburg Technische Hochschule'de okuyup iki buçuk yıl da devlet mimarlık bürolarında çalışarak meslek tecrübesini arttırdı. 1889 Nisanında İstanbul'a dönünce Hendese-i Mülkiyye'de göreve

başladı ve şehremâneti meclis reisi Halil Bey'in kızı Behiye Hanım'la evlendi. 1901'de Harbiye Nezâreti'nde Ebniye-i Askeriyye mimarlığına tayin edildi. Hendese-i Mülkiyye'deki görevi sırasında Jasmund'un derslerini verdi, Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde ise nazariyyât-ı mi'mâriyye okuttu. Bu derslerinde millî mimari hakkındaki düşüncelerini öğrencilerine aktararak onların yetişmesini sağladı. 1908 yılında Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti adıyla bir teşekkül kurup mimar ve mühendisleri örgütlemeye çalıştıysa da cemiyet 1912 yılı sonlarında faaliyetini durdurdu ve 1919'da tekrar açıldı.

1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine İttihat ve Terakkî Partisi'nin üyesi olan Halil Hammâde Paşa Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin başına geçti, buranın başmimarlığına getirilen Kemâleddin Bey de yeni kurulan İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'ne tayin edildi. Bu dönemde bazı külliyyelerin yanı sıra birçok cami ve mescidin onarımını gerçekleştirdi. 22 Mart 1910 tarihinde Rusya tarafından kendisine ikinci rütbeden Saint İlyatislas nişanı verildi. Aynı yılın sonlarında Evkaf Nâzirliği'ne getirilen Ürgüplü Hayri Efendi zamanında Kemâleddin Bey, İnşaat ve Tamirat Hey'et-i Fenniyyesi kadrolarını genişleterek büyük bir mimarlık ve inşaat bürosu olacak şekilde çalışmasını sağladı. Bu kurum millî mimarlık anlayışını uygulayacak olan birçok mimar, mühendis ve yapı ustasının yetişmesine vesile oldu. Evkaf Nezâreti'nin yaptırması planladığı vakıf hanları, cami ve mescidlerle mekteplerin projelerini 1910-1911 yılları arasında hazırlayan Kemâleddin Bey'in bu projelerinin ancak bir kısmı gerçekleştirilebilmiştir. Aynı dönemde Sanâyi-i Nefise Mektebi'ndeki derslerine son verilmeyle birlikte Mühendis Mektebi'nde fenn-i mi'mârî derslerini vermeye baş-

Mimar
Kemâleddin
Bey